

RODNA NERAVNOPRAVNOST NA PRIMERU SOCIO- DEMOGRAFSKIH STRUKTURA STANOVNIŠTVA BEOGRADA

Ankica KUBUROVIĆ*

Rodna neravnopravnost je fenomen koji egzistira nezavisno od stepena društvenog razvoja, a način i izraženost uslovljeni su karakteristikama društvenog konteksta. Otuda je društvena nejednakost ženskog i muškog stanovništva raznovrsna i višedimenzionalna. U razvijenim evropskim državama insistira se na ekonomskim aspektima i uključivanju žena u politiku i institucije vlasti. U nerazvijenim državama, važno je unapređenje reproduktivnog zdravlja žena i smanjenje materinskog mortaliteta. Bez obzira na specifičnosti društvene transformacije bivših socijalističkih država, evidentnije su sličnosti nego razlike u karakteristikama rodni režima (Blagojević, 2003). Negativne posledice strukturnih društvenih promena zadesile su stanovnike oba pola, a efekti društvene transformacije nisu rodno neutralni (Paci, 2002). Oslabljene su ekonomske pozicije žena, u velikoj meri one su aktivne samo u privatnoj sferi, a odnosi u porodici često su opterećeni različitim patološkim ponašanjima i nasiljem. Rasprostranjenost tzv. rizičnog ponašanja (alkoholizam, različite vrste nasilja...) među muškom populacijom u Rusiji, Belorusiji i Ukrajini rezultirala je povećanjem stopa mortaliteta sredovečnih muškaraca i izraženijim smanjenjem očekivanog trajanja života nego kod ženskog stanovništva. Istraživanja potvrđuju nepovoljniji društveni položaj ženske nego muške populacije i u državama Zapadnog Balkana (Matković, 2006). Ekonomska i društvena moć žena su manje u odnosu na muškarce.

Promocija rodne jednakosti i jačanje pozicija žena u društvu, kao jedan od osam ciljeva Milenijumske deklaracije Ujedinjenih nacija, podstakli su interesovanje šire javnosti, kao i političke aktivnosti usmerene na regulisanje i ublažavanje društvenog jaza između stanovnika ženskog i muškog pola. Argumenti zalaganja za društvenu ravnopravnost ženskog i muškog

* Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd.

stanovništva su raznoliki. Rodna ravnopravnost je uslov ekonomskog razvoja, važan segment u oblasti ljudskih prava, kao i pokazatelj humanizacije društvenih odnosa kao dimenzije opšteg društvenog napretka.

Neravnopravnost stanovnika ženskog i muškog pola bila je predmet interesovanja društvenih nauka mnogo pre aktuelnih promocija rodne ravnopravnosti. Nesumnjiva važnost prvih teorijskih i istraživačkih poduhvata jeste u prepoznavanju i definisanju problema društvenog položaja žene. Od tzv. ženskog pitanja, preko uvođenja i širenja rodne perspektive kao relevantnog analitičkog okvira istraživanja različitih društvenih fenomena, došlo se do definisanja teorijskih koncepata rodne nejednakosti. Pojam rod prihvaćen kao "heuristički instrument dubljeg razumevanja" (Papić, 1997), učvrstio je teorijsku osnovu razmatranja društvenog odnosa između polova. Na taj način naglašena je društvena konstrukcija pozicija i statusa stanovnika ženskog i muškog pola. Rodne razlike na mikro i na makro nivou jesu proizvod patrijarhalnih društvenih normi prema kojima se distinkcija žensko-muško tumači kao opozitni odnos između prirode i kulture (Papić, 1997). Model rodnih uloga koji brigu o članovima porodice i kućne aktivnosti definiše prevashodno kao ženske, a materijalnu obezbeđenost i životni standard pre svega kao odgovornost muškarca, implicira nejednake mogućnosti za učestvovanje i postignuća u javnoj sferi. Pored toga, u određenoj meri isključuje muškarca iz neposrednog učestvovanja u privatnoj sferi, dok zaposlene žene doživljavaju tzv. dvostruku opterećenost. Takva podela uloga između žena i muškaraca u društvu, pravdana fiziološkim i psihološkim različitostima, reprodukuje neravnopravan i nejednak društveni položaj polova. U teorijskom modelu "rodnost i razvoj" rodne razlike su određene kao "sve one karakteristike koje su, u najširem smislu reči, društveno uslovljene i otuda promenljive" (Đurić-Kuzmanović, 2002). Rodna ravnopravnost, kao zadatak i odgovornost društva, moguća je tek stvaranjem jednakih mogućnosti za stanovnike oba pola da realizuju individualne sposobnosti, prema sopstvenom izboru, što podrazumeva i uvažavanje bioloških specifičnosti polova (Paci, 2002).

Demografski pristup rasvetljavanju rodne neravnopravnosti

Raznovrsnost manifestovanja rodne neravnopravnosti zahteva multidisciplinarni pristup i razmatranje različitih aspekata društvenog odnosa između stanovnika ženskog i muškog pola. Demografija, kao nauka koja se bavi stanovništvom ima referentnu poziciju u rasvetljavanju načina i izraženosti rodne neravnopravnosti, kao i njegove determinističke osnove. Demografski aspekt omogućava sagledavanje uticaja rodnih uloga na demografske

procesu i strukturu, kao i tumačenje demografskih pokazatelja imajući u vidu rodnu pripadnost (Devedžić, 2006). Pored toga, rodno senzibilno tumačenje demografskih struktura i procesa važno je za koncipiranje opštih i specifičnih mera populacione politike u cilju regulisanja demografskih procesa, socijalne sigurnosti stanovnika oba pola, kao i ublažavanja rodnog jaza.

Demografski pristup relevantan je i sa stanovišta determinisanosti neravnopravnog odnosa između ženskog i muškog stanovništva. Omogućava rasvetljavanje delovanja i uticaja demografskih činilaca na način i izraženost rodne neravnopravnosti. Takođe, pojedine demografske karakteristike (tip naselja, nacionalna pripadnost, bračno stanje, obrazovanje), mogu biti analitički okvir rasvetljavanja rodnih režima i uslovljenosti društvene nejednakosti polova. Demografska slika rodne neravnopravnosti jeste značajan segment razmatranja društvene konstrukcije razlika u položaju i statusu ženskog i muškog stanovništva. Mada upotreba agregatnih pokazatelja u određenoj meri prikriva realnu sliku rodne neravnopravnosti, prepoznavanje različitosti demografskih struktura i procesa kod ženskog i muškog stanovništva relevantno je sa stanovišta uslovljenosti i manifestacije rodne neravnopravnosti.

Rodni aspekt znači sagledavanje populacije kao rodno specifikovane celine i tumačenje demografskih pokazatelja za stanovnike ženskog i muškog pola kao dva zasebna totaliteta. Kao kompletniji i kvalitativno drugačiji pristup omogućava sagledavanje odnosa između ženskog i muškog stanovništva i rasvetljavanje pozicija i statusa stanovnika oba pola. Demografske različitosti između stanovnika ženskog i muškog pola mogu se tumačiti kao pokazatelj društvene nejednakosti polova, ali i kao pokazatelj uticaja rodnosti na demografske procese i strukture. Specifičnosti konkretnih socio-demografskih karakteristika određuju pristup u tumačenju polne diferenciranosti iz perspektive rodne neravnopravnosti. Starost je relevantna sa stanovišta individualnog funkcionisanja, načina i mogućnosti zadovoljenja potreba, kao i obrazovnih i radnih kapaciteta. Kao demografski činilac uobličavanja struktura stanovništva, starost ima specifičnu važnost za polnu diferenciranost bračnih, obrazovnih i ekonomskih karakteristika. Zatim, moguće je posmatranje rodnih razlika u okviru jedne generacije, kao i između više generacija. Osobnosti bračnosti važne su sa stanovišta organizacije svakodnevnog života, ali i određenog stepena emotivne i socijalne sigurnosti čiji značaj raste sa starošću. Takođe, rodne razlike u bračnoj strukturi, između ostalog, govore i o različitom stavu i ponašanju prema braku kao formalno uređenoj zajednici žene i muškarca. Obrazovne karakteristike ukazuju na odnos između polova sa stanovišta njihovih pozicija u pogledu školovanja, a mogu se tumačiti i kao element statusa i

ugleda u društvu. Analiza ekonomske strukture omogućava sagledavanje polne asimetričnosti ekonomske aktivnosti, kao pokazatelja neravnopravnosti ekonomskih pozicija žena i muškaraca i jedne od dimenzija društvenog položaja polova.

U ovom radu ukazano je na različitosti demografskih i socio-ekonomskih karakteristika ženskog i muškog stanovništva Beograda početkom prve decenije 21. veka. Polne razlike u starosnoj, bračnoj, obrazovnoj i ekonomskoj strukturi jesu demografski okvir rasvetljavanja neravnopravnih pozicija i nejednakog društvenog statusa ženskog i muškog stanovništva glavnog grada Srbije. Imajući u vidu demografsku i socio-kulturološku specifičnost užeg gradskog područja i naselja van užeg područja Grada Beograda,¹ razmatraju se način i izraženost polne diferenciranosti socio-demografskih karakteristika po područjima. Stanje polne diferenciranosti demografskih karakteristika beogradske populacije, prema podacima poslednjeg popisa stanovništva 2002. godine, predstavlja hipotetički okvir produbljenijeg i sveobuhvatnijeg istraživanja društvenih i demografskih aspekata rodne neravnopravnosti u Srbiji.

Polni sastav stanovništva Beograda i starosna struktura

Prema podacima popisa 2002. godine, žensko stanovništvo čini 52,5% populacije Grada Beograda (tabela 1). Polni debalans nešto je izraženiji na užem gradskom području (stopa feminiteta je 1143), nego u preostalim naseljima Grada (stopa feminiteta je 1025).

Neujednačenost polnog sastava različito je ispoljena po starosti (tabela 1). Stanovnici muškog pola brojniji su među mladima do 20 godina (stopa feminiteta je 951), dok su kod sredovečnih i starih brojnije žene. U populaciji sredovečnih veća je stopa feminiteta kod starijih (1146 žena na 1000 muškaraca), nego među mlađe sredovečnima (1055 žena na 1000 muškaraca). Stope feminiteta najveće su kod starih 60 i više godina (1307 žena na 1000 muškaraca). Najizraženija je neujednačenost polne strukture stanovnika starosti 80 i više godina (1758 žena na 1000 muškaraca). Među najstarijim starima (80 godina i više) žene su za 75%, a kod starih između 65 i 69 godina za oko 18% brojnije od muškaraca (1178 žena na 1000 muškaraca).

¹ Administrativno područje Grada Beograda u vreme popisa 2002. činilo je 16 opština, od kojih se šest (Stari Grad, Savski Venac, Vračar, Rakovica, Novi Beograd i Zvezdara) u celosti nalazi na području centralne urbane aglomeracije, četiri jednim delom, a delom na širem (administrativnom) području Grada (Čukarica, Palilula, Voždovac i Zemun), dok se šest opština (Barajevo, Grocka, Lazarevac, Mladenovac, Obrenovac i Sopot) u potpunosti nalazi van područja Beograd - naselje.

Polni debalans među mladima, sredovečnima i starima je pod uticajem različitih demografskih činilaca. Polna struktura dece i mladih (do 20 godina) pre svega je uslovljena biološkom zakonitošću u pogledu broja rođenih dečaka i devojčica. Odnos broja rođenih dečaka na 100 devojčica u Beogradu kretao se u intervalu od 104 do 110 između 1991. i 2002. godine.

Tabela 1.
Žensko i muško stanovništvo Beograda prema starosti, 2002.

	Grad Beograd			Beograd - naselje			Naselja van UGP		
	žensko	muško	stopa feminiteta	žensko	muško	stopa feminiteta	žensko	muško	stopa feminiteta
Ukupno	828270	747854	1107,5	597191	522451	1143,1	231079	225403	1025,2
0-4	33323	35098	949,4	22631	23964	944,4	10692	11134	960,3
5-9	37245	39359	946,3	24956	26378	946,1	12289	12981	946,7
10-14	40812	43088	947,2	27271	28616	953,0	13541	14472	935,7
15-19	49658	51756	959,5	34120	35333	965,7	15538	16423	946,1
0-19	161038	169301	951,2	74858	78958	948,1	36522	38587	946,5
20-24	56153	56279	997,8	40027	39312	1018,2	16126	16967	950,4
25-29	57939	54441	1064,3	41757	38314	1089,9	16182	16127	1003,4
30-34	54409	50921	1068,5	39617	36115	1097,0	14792	14806	999,1
35-39	53416	48697	1096,9	38479	34224	1124,3	14937	14473	1032,1
20-39	221917	210338	1055,0	159880	147965	1080,5	62037	62373	994,6
40-44	58900	51723	1138,8	41730	35052	1190,5	17170	16671	1029,9
45-49	72318	64067	1128,8	52464	43713	1200,2	19854	20354	975,4
50-54	71215	61134	1164,9	53167	43288	1228,2	18048	17846	1011,3
55-59	44934	38929	1154,3	33546	27507	1219,5	11388	11422	997,0
40-59	247367	215853	1146,0	180907	149560	1209,6	66460	66293	1002,5
60-64	50897	43221	1177,6	38009	30970	1227,3	12888	12251	1052,0
65-69	50529	42885	1178,2	37335	30968	1205,6	13194	11917	1107,2
70-74	43445	31534	1377,7	31867	22240	1432,9	11578	9294	1245,7
75-79	30303	19899	1522,8	23018	15290	1505,4	7285	4609	1580,6
60 i više	193298	147849	1307,4	144094	107402	1341,6	49204	40447	1216,5
80 i više	18124	10310	1757,9	13865	7934	1747,5	4259	2376	1792,5

Izvor: Izračunato na osnovu konačnih rezultata popisa stanovništva Srbije 2002. godine, knjiga 2.

Neujednačenost polnog sastava sredovečnih i starih može se dovesti u vezu sa rodnim razlikama i osobenostima migracija, kao i razlikama u mortalitetu. Veći intezitet doseljavanja ženskog nego muškog stanovništva posledica je raznovrsnih faktora: školovanje, udaja, zapošljavanje, ali i veće zastupljenosti žena među izbeglim stanovništvom iz republika bivše Jugoslavije. Polna diferenciranost nivoa mortaliteta manifestuje se kroz duže

očekivano trajanje života ženskog nego muškog stanovništva. Očekivano trajanje života pri živorođenju stanovnika muškog pola 2002. bilo je 70,3 godine, a za žene 75,6 godina.

Najznačajnija razlika po područjima, jeste u većem broju žena nego muškaraca među mlađim sredovečnim stanovništvom u naselju Beograd (1081 žena na 1000 muškaraca), dok je u naseljima van užeg gradskog područja veći broj muškaraca (995 žena na 1000 muškaraca). Žene su brojnije i među starijim sredovečnim stanovništvom užeg gradskog područja (1210 na 1000 muškaraca), a u preostalim naseljima područja Grada polni sastav starije sredovečnog stanovništva je ujednačen (stopa feminiteta je 1002,5). Najizraženija različitost polnog sastava stanovništva užeg i šireg gradskog područja jeste u populaciji starosti između 45 i 49 godina. U naselju Beograd na 1000 muškaraca ove starosti ima 1200 žena, dok je u naseljima van užeg gradskog područja veći broj muškaraca (stopa feminiteta je 975,4). "Višak" ženskog sredovečnog stanovništva (40-59 godina) na užem gradskom području može se dovesti u vezu sa osobenostima prostorne pokretljivosti ženske populacije i većom privlačnošću ovog područja u pogledu školovanja i zapošljavanja, ali i sa dvostruko većim nivoom mortaliteta muškog (8,6 promila) nego ženskog (4,3 promila) sredovečnog stanovništva. Među stanovništvom starosti 60 i više godina na oba područja brojnije su žene, ali je polni debalans nešto izraženiji u naselju Beograd (1342 žene na 1000 muškaraca) nego u naseljima van užeg područja Grada (1217 žena na 1000 muškaraca). To se jednim delom može objasniti i rodnim razlikama u nivou smrtnosti stanovništva starosti 60 i više godina po područjima. Nivo mortaliteta ženskog stanovništva ove starosti u naseljima van užeg gradskog područja, prema podacima za 2002. godinu, bio je veći (44,6 promila) nego u naselju Beograd (41,7 promila). Ovo bi moglo da ukazuje na nepovoljnije uslove života ženskog stanovništva starosti 60 i više godina u naseljima šireg gradskog područja u odnosu na populaciju žena užeg područja Grada Beograda. S druge strane, nivo mortaliteta starije sredovečnih žena (40-59 godina) veći je u naselju Beograd (4,3 promila), nego u preostalim naseljima područja Grada (3,6 promila). U populaciji muškaraca starosti 60 i više godina gotovo neznatno je veći nivo mortaliteta u naselju Beograd (53,3 promila) nego u naseljima van užeg gradskog područja (52,8 promila), dok je među starima 40-59 godina ujednačen nivo smrtnosti po područjima (8,6 promila). Veći nivo smrtnosti muškog stanovništva u odnosu na populaciju žena može se posmatrati kao jedan od pokazatelja nepovoljnog društvenog položaja, pri čemu su u periodu društvene tranzicije posebno pogođeni sredovečni stanovnici muškog pola. Različitost nivoa smrtnosti po područjima Grada Beograda, što je izraženije u ženskoj populaciji, moguće je dovesti u vezu sa razlikama socio-

ekonomskih osobenosti stanovništva po područjima. Takođe, treba imati u vidu i demografsku uslovljenost ispoljenu kroz neujednačenost obima populacija i razlike u starosnoj strukturi ženskog i muškog stanovništva starosti 60 i više godina, po područjima.

Ženska populacija Grada Beograda demografski je starija u odnosu na populaciju muškaraca (tabela 2). Prosečna starost od 41,6 godina i indeks starenja 1,279 (65 i više/do15 godina) ukazuju da je ženska populacija u fazi duboke demografske starosti. Muško stanovništvo je u proseku nešto mlađe (prosečna starost je 39,1 godina), ali vrednost indeksa starenja, iako niža od jedan (0,890), odgovara takođe fazi duboke demografske starosti. U populaciji žena veća je zastupljenost starih 60 i više godina (23,3%) nego mladih do 20 godina (19,4%). Među stanovnicima muškog pola veći je udeo mladih (22,6%), nego starih 60 i više godina (19,8%).

Tabela 2.

Pokazatelji demografske starosti ženskog i muškog stanovništva Beograda, 2002.

	Udeo u ukupnom stanovništvu (u%)							
	žensko			muško				
	0-19	20-39	60 +	0-19	20-39	60 +		
Grad Beograd	19,4	26,8	23,3	22,6	28,1	19,8		
Beograd – naselje	18,2	26,8	24,1	21,9	28,3	20,6		
Naselja van UGP	22,5	26,8	21,3	24,4	27,7	17,9		
	Prosečna starost (u godinama)		Udeo 65+		Udeo do 15		Indeks starenja (65+/do 15)	
	žensko	muško	žensko	muško	žensko	muško	žensko	muško
Grad Beograd	41,6	39,1	17,2	14,0	13,4	15,7	1,279	0,890
Beograd – naselje	42,3	39,5	17,8	14,6	12,5	15,1	1,417	0,968
Naselja van UGP	39,8	38,2	15,7	12,5	15,8	17,1	0,994	0,731

Izvor: Isto kao tabela 1.

Na oba područja žensko stanovništvo je u proseku starije nego muško, ali je razlika u prosečnoj starosti nešto veća na užem gradskom području, zbog naglašenije starosti ženskog stanovništva (tabela 2). Prema prosečnoj starosti od 42,3 godine i indeksu starenja od 1,417 najstarija je ženska populacija užeg gradskog područja. Udeo starih do 20 godina (18,2%) je niži od udela starih 60 i više godina (24,1%). Žensko stanovništvo naselja van užeg gradskog područja u proseku je mlađe (39,8 godina), indeks starenja je manji

od jedan (0,994), a udeo starih do 20 godina (22,5%) je veći od udela starih 60 i više godina (21,3%). Demografski najmlađa je populacija muškaraca naselja perifernog područja Grada sa prosečnom starošću od 38,2 godine i indeksom starenja 0,731. Udeo populacije do 20 godina (24,4%) je veći od udela starih 60 i više godina (17,9%) i ta razlika je naglašenija nego u muškoj populaciji užeg gradskog područja (21,9% u odnosu na 20,9%), kao i u odnosu na žensku populaciju naselja van užeg područja Grada (tabela 2).

Bračnost ženskog i muškog stanovništva Beograda

Kao formalno uređen odnos između žene i muškarca, određen dominantnim kulturnim vrednostima i normama, bračna zajednica ima relevantno mesto u razmatranju osobenosti rodnih režima. Nizom raznovrsnih empirijskih istraživanja moguće je rasvetliti pravne, ekonomske, sociološke, psihološke aspekte odnosa i ponašanja prema braku. Takođe, rasvetljavanje odnosa između žene i muškarca kao bračnih partnera, važno je sa stanovišta položaja i statusa polova na mikro nivou, koje reprodukuju i njihove pozicije na makro nivou.

Tabela 3.

Bračna struktura žena i muškaraca Beograda (15 i više godina), 2002.

	Grad Beograd		Beograd - naselje		Naselja van UGP	
	žene	muškarci	žene	muškarci	žene	muškarci
Svega	716890	630309	522333	443493	194557	186816
	Struktura u %					
Neudate/neoženjeni	24,4	31,4	25,8	32,1	20,6	29,9
Udate/oženjeni	53,4	60,1	50,9	59,1	60,1	62,5
Udovice/udovci	15,0	4,0	15,0	3,9	14,8	4,2
Razvedene/ni	6,9	4,0	8,0	4,4	4,1	3,1

Izvor: Izračunato na osnovu konačnih rezultata popisa stanovništva Srbije, 2002. godine, knjiga 12.

Demografska analiza pruža agregatnu sliku bračnosti i sagledavanje tendencija promena bračne strukture. Bračnost populacije mladih i mlađe sredovečnih ukazuje na njihov odnos prema braku, kao i na pozicije u pogledu realizacije uloga i potreba koje izlaze iz sfere porodičnog života. Bračna zajednica kao osnova porodičnog života, može se posmatrati kao važan element emotivne i socijalne stabilnosti i sigurnosti sredovečnog i

starog stanovništva. Rodna perspektiva bračne strukture stanovništva Beograda omogućava poređenje stanovnika ženskog i muškog pola u pogledu odnosa prema braku, ali i sagledavanje razlika u pogledu bračnog stanja kao dimenzije svakodnevnog života.

Žensko i muško stanovništvo Beograda (staro 15 i više godina) najčešće je u braku, ali postoji razlika između polova u pogledu njihove zastupljenosti (tabela 3). Manji je udeo udatih među ženama (53,4%), nego oženjenih među muškarcima (60,1%). Međutim, među ženskom populacijom je i manji udeo lica koja još nisu sklapala brak (24,4%), nego što je to slučaj sa populacijom muškaraca (31,4%). S druge strane, žene su češće udovice i razvedene nego muškarci. Naglašenija je razlika između polova u udelu udovica (15%) i udovaca (4,0%), nego u zastupljenosti razvedenih. Ipak, udeo razvedenih u populaciji žena (6,9%) gotovo je dvostruko veći nego što je to slučaj u muškoj populaciji (4%). Dakle, s obzirom da je nesklapanje braka češće obeležje muške populacije, veći udeo oženjenih među muškarcima nego udatih među ženama, pre svega je uslovljen manjom zastupljenošću udovaca i razvedenih među muškim nego među ženskim stanovništvom. Neujednačnost bračne strukture stanovnika ženskog i muškog pola, određena je različitim nivoom smrtnosti, ali i različitim ponašanjem i odnosom prema braku.

Analiza bračnog statusa po starosnim grupama pruža konkretniju sliku ponašanja i odnosa prema braku. Više od polovine neudatih i neoženjenih mlađe je od 25 godina (tabela 4), ali je neujednačen udeo lica koja su u braku među ženskim i muškim stanovništvom ovog životnog doba (tabela 5).

Tabela 4.

Starosna struktura ženskog i muškog stanovništva Grada Beograda koje nije sklapalo brak i lica koja su u braku, 2002. (u %)

	Žene i muškarci koji nisu sklapali brak – celibateri					
	ispod 25	25-29	30-34	35-39	40-59	60 i više
Neudate	53,7	17,3	8,6	4,7	10,4	4,7
Neoženjeni	52,2	19,1	10,0	5,7	10,0	2,3
	Žene i muškarci koji su u braku					
Udate	2,9	6,8	9,4	10,4	47,6	22,4
Oženjeni	1,0	4,2	7,8	9,2	46,7	30,6

Izvor: Isto kao tabela 3.

Mada je kod stanovnika oba pola starosti 15-19 godina njihov udeo mali, razlika je ispoljena u trostruko većoj zastupljenosti udatih među ženskim

stanovništvom (2,5%), u odnosu na udeo oženjenih među muškarcima (0,8%). Najizraženija rodna razlika u udelu lica koja su u braku je u starosnoj grupi 20-24 godine. Udeo udatih žena je gotovo trostruko veći (17,5%), u odnosu na udeo oženjenih među muškarcima ove starosti (6%). Neujednačenost udela udatih i oženjenih u populaciji mlađe sredovečnih (20-39 godina) se smanjuje sa starošću. U ženskoj populaciji starosti 25-29 godina zastupljenost udatih (44,9%) je za oko petnaest procentnih poena veća u odnosu na udeo oženjenih među muškarcima ove starosti (29,4%). Razlika je najmanja u starosnoj grupi 35-39 godina (74,6% udatih i 71,9% oženjenih).

Tabela 5.

Bračni status žena i muškaraca Grada Beograda prema starosti, 2002. (u%)

	Žene				Muškarci			
	neudate	udate	razvedene	udovice	neoženjeni	oženjeni	razvedeni	udovci
15-19	96,7	2,5	0,1	0,0	98,2	0,8	0,0	0,0
20-39	44,7	50,4	3,9	0,8	57,8	39,9	2,0	0,1
20-24	81,5	17,5	0,6	0,1	93,5	6,0	0,1	0,0
25-29	52,1	44,9	2,4	0,4	69,5	29,4	0,9	0,0
30-34	27,6	66,2	5,1	0,9	39,1	58,0	2,6	0,1
35-39	15,5	74,6	7,8	1,9	23,0	71,9	4,7	0,3
40-59	7,3	73,7	10,4	8,4	9,2	82,0	6,8	1,8
60 i više	4,3	44,3	7,8	43,4	3,1	78,4	4,3	14,1

Izvor: Isto kao tabela 3.

Među mlađe sredovečnim ženama i muškarcima je izraženija razlika u zastupljenosti lica koja nisu sklapala brak nego lica koja su u braku (tabela 5). Razlika u udelu neoženjenih i neudatih je najveća u starosnoj grupi 25-29 godina. U populaciji muškaraca 69,5% je neoženjeno, dok je 52,1% ženskog stanovništva te starosti neudato. Različito je ispoljena i kroz gotovo tri puta veći udeo razvedenih među ženama starosti 25-29 godina (2,4%), nego među muškarcima (0,9%). Najveći udeo razvedenih kod mlađe sredovečnih stanovnika oba pola (20-39) je u starosnoj grupi 35-39 godina, pri čemu je u ženskoj populaciji zastupljenost razvedenih gotovo dva puta veća (7,8%), nego kod muškarcima (4,7%). Veći udeo razvedenih među ženama nego muškarcima starosti 20-39 godina u određenoj meri uslovljen je rodnom razlikama u udelu lica koja nisu sklapala brak do 40 godina. Udeo neoženjenih među mlađe sredovečnim muškarcima je veći (57,8%) od udela

neudatih u ženskoj populaciji tog životnog doba (44,7%). U populaciji starije sredovečnih (40-59 godina), je manja razlika između žena i muškaraca u udelu lica koja nisu sklapala brak (7,3% i 9,2%), pa je manja i razlika u udelu razvedenih, pri čemu je odnos nepromenjen. U populaciji žena starosti 40-59 godina 10,4% je razvedeno, dok je to slučaj sa 6,8% muškaraca. Udeo razvedenih među starije sredovečnim muškarcima je više od tri puta veći u odnosu na njihovu zastupljenost među mlađe sredovečnima.

Neujednačena bračna struktura mlađe sredovečnih žena i muškaraca može se dovesti u vezu sa različitim ponašanjem i odnosom prema braku. To je doba u kojem pred pojedincem, stoje različite životne opcije vezane za posao, nastavak školovanja, stručno usavršavanje, izgrađivanje profesionalne karijere. Prema jednom od istraživanja stavova mladih o braku i roditeljstvu, studenti oba pola četiri univerzitetska centra u Srbiji, prihvataju brak kao univerzalnu zajednicu, koja počiva na emotivnoj vezi između žene i muškarca, a čiji je smisao upotpunjen rađanjem dece (Kuburović, 2003). Sklapanje braka povlači odgovornost prema potomstvu. Manji udeo oženjenih nego udatih među mlađe sredovečnim muškarcima i ženama, posebno izražen do 30 godina, može se posmatrati kao posledica porodičnog modela u kojem muškarac ima dominantu ulogu u obezbeđivanju uslova života, što podrazumeva dobro plaćen i siguran posao, a to zahteva značajnu posvećenost stručnom usavršavanju i profesionalnom napredovanju. Pored toga, rodna razlika u udelu lica koja još nisu sklapala brak može se posmatrati i kao individualni izbor i stav u pogledu prioriteta raznovrsnih životnih opcija. S druge strane, postavlja se pitanje pozicija mlađe sredovečnih žena koje su u braku, posebno zaposlenih, sa stanovišta funkcionisanja i usklađivanja raznovrsnih uloga koje svakodnevno obavljaju, kao i mogućnosti njihove dalje samorealizacije izvan porodične sfere. Konflikt uloga kao obeležje svakodnevice i žene i muškarca može da bude poseban fenomen istraživanja, pri čemu bi se posmatrao i kao jedan od faktora kvaliteta odnosa između bračnih partnera i stabilnosti braka.

Polna diferenciranost bračne strukture populacije starije sredovečnih (40-59) manifestuje se na drugačiji način nego kod mlađe sredovečnih (tabela 5). Ne samo da je manja razlika između žena i muškaraca u udelu lica koja nisu sklapala brak, već je u tom životnom dobu veća zastupljenost oženjenih u populaciji muškaraca (82,0%) nego udatih među ženama (73,7%). Specifičnost bračnosti muškog stanovništva starog između 40 i 59 godina jeste veći udeo celibatera (lica koja nisu sklapala brak) nego razvedenih, dok je u ženskoj populaciji njihov odnos drugačiji. Manja zastupljenost udatih među ženama nego među muškarcima, u većoj meri je određena razlikom između polova u zastupljenosti obudovelih, nego različitim udelom razvedenih. Zastupljenost udovica je više od četiri puta veća (8,4%), u

odnosu na udeo udovaca (1,8%) u muškoj populaciji starosti 40-59 godina. Polna diferenciranost bračne strukture starije sredovečnih, između ostalog, uslovljena je i različitim nivoom mortaliteta ženskog i muškog stanovništva Grada Beograda. Stopa mortaliteta muškog stanovništva starosti 40-59 godina bila je dvostruko veća (8,6 promila), u odnosu na populaciju žena (4,1 promil). Znači, neujednačena zastupljenost obudovelih među starije sredovečnim ženskim i muškim stanovništvom nije uslovljena samo diferenciranim nivoom mortaliteta. Može se pretpostaviti rodno različito bračno ponašanje udovica i udovaca, manifestovano kroz veću učestalost ponovnog sklapanja braka među muškom nego ženskom populacijom starosti 40-59 godina.

Neujednačen udeo udovica i udovaca među ženama i muškarcima starosti 60 i više godina ima još naglašeniji uticaj na rodnu razliku u pogledu bračnosti u ovom životnom dobu (tabela 5). Preovlađujuće obeležje bračne strukture muške populacije jeste bračna zajednica (78,4%), što je gotovo dva puta češće u odnosu na žensko stanovništvo (44,3%). U populaciji žena starosti 60 i više godina ujednačena je zastupljenost udatih i udovica, dok je među stanovnicima muškog pola udeo oženjenih (78,4%) više od pet puta veći nego udeo udovaca (14,1%). Polna različitost u udelu razvedenih manifestuje se kroz gotovo dva puta veću zastupljenost među ženama (7,8%), nego u populaciji muškaraca (4,3%). Kao neposredan činilac neujednačenog udela razvedenih, između ostalog, trebalo bi razmotriti nivo smrtnosti razvedenih žena i muškaraca.

Bračna struktura ženskog i muškog stanovništva Beograda razlikuje se po područjima, ali je neujednačna zastupljenost modaliteta bračnosti izraženija u ženskoj populaciji (tabela 3). Udeo celibatera veći je na užem gradskom području među stanovnicima oba pola, udatih i oženjenih u naseljima preostalog područja Grada, dok je zastupljenost obudovelih relativno ujednačena po područjima. Specifičnost bračnosti ženskog stanovništva užeg gradskog područja jeste gotovo dvostruko veći udeo razvedenih (8,0%) u odnosu na žensku populaciju naselja van užeg gradskog područja (4,1%). Među muškim stanovništvom naselja Beograd udeo razvedenih jeste veći nego u preostalim naseljima područja Grada, ali ta razlika je vrlo mala (4,4% u odnosu na 3,1%). Dakle, izraženija je razlika bračne strukture ženskog nego muškog stanovništva po područjima. Specifičnost bračnosti ženskog stanovništva naselja Beograd, ispoljena kroz manju zastupljenost udatih nego u preostalim naseljima, određena je ne samo udelom žena koje još nisu sklapale brak, već i udelom razvedenih.

Polna diferenciranost u pogledu udela celibatera i udela lica koja su u braku različito je naglašena po područjima (tabela 3). Razlika u udelu neudatih i

neoženjenih izraženija je u naseljima van užeg gradskog područja, a u zastupljenosti udatih i oženjenih u naselju Beograd. U muškoj populaciji (15 i više godina) naselja perifernog područja Grada 29,9% nije sklapalo brak, dok je to slučaj sa 20,6% ženskog stanovništva. Udeo udatih u ženskoj populaciji naselja Beograd je 50,9%, dok je 59,1% muškaraca ovog područja u braku. Različitost po područjima ispoljena je i u pogledu polne diferenciranosti udela razvedenih. Gotovo dva puta je veći udeo razvedenih među ženama nego među muškarcima u naselju Beograd, dok je u preostalim naseljima područja Grada polna diferenciranost manja (4,1% žena i 3,1% muškaraca). Najmanje je izražena razlika po područjima u pogledu polne diferenciranosti udela obudovelih. Neujednačenost bračne strukture po područjima može se dovesti u vezu sa različitim ponašanjem i odnosom prema braku, što je vidljivije u ženskoj populaciji.

Diferenciranost obrazovnih karakteristika i rodna neravnopravnost

Obrazovanje je bilo važan činilac emancipacije žena i poboljšanja njihovog položaja u društvu. Školovanje je odavno prestalo da bude samo privilegija muške populacije, pa je to oblast u kojoj je evidentno smanjen rodni jaz. Međutim, brisanje rodni razlika u obrazovanju nije i dovoljan uslov za ukidanje društvene distance među polovima. U savremenim socio-ekonomskim procesima postoje novi mehanizmi reprodukcije rodne neravnopravnosti, a važnost obrazovanja kao činioca društvene stratifikacije je smanjena (Blagojević, 2002).

Ipak, ovde će se ukazati na razlike u nivou i strukturi obrazovanja između ženskog i muškog stanovništva, kao segmentu demografske slike rodne neravnopravnosti beogradske populacije. One se posmatraju kao posledica neravnopravnih pozicija, ali i kao činilac nejednakog društvenog statusa polova.

Među nepismenim stanovništvom Grada Beograda naglašena je zastupljenost ženskog stanovništva (85,2%). Veća stopa nepismenosti ženske nego muške populacije (2,2% u odnosu na 0,4%), najvećim delom je uslovljena razlikom u rasprostranjenosti nepismenih među starima. U populaciji žena starih 65 i više godina 8,7% je nepismenih, a u populaciji muškaraca 1%. U svim starosnim grupama veći je broj nepismenih među ženskim stanovništvom, a najmanja razlika između polova je u populaciji do 20 godina (tabela 6). Polna diferenciranost nivoa nepismenosti populacije Beograda pre svega je uslovljena razlikama između ženskog i muškog stanovništva starosti 65 i više godina.

Nepismenost je na oba područja više svojstvo ženske populacije, ali je kod stanovnika oba pola rasprostranjenija u naseljima van užeg gradskog područja (tabela 6). Rodno neujednačen nivo nepismenosti naglašeniji je u naseljima van užeg područja Grada. U ženskoj populaciji ima 4,7% nepismenih, dok je među muškim stanovništvom njihov udeo 0,8%.

Tabela 6.
Nepismeno žensko i muško stanovništvo Beograda (10 i više godina) prema starosti i stope nepismenosti (u %), 2002.

	Grad Beograd		Beograd - naselje		Naselje van UGP	
	žensko	muško	žensko	muško	žensko	muško
Ukupno	16370	2834	6585	1321	9785	1513
Do 20god.	550	521	369	332	181	189
20-39	955	610	594	381	361	229
40-44	276	145	147	74	129	71
45-49	359	165	169	65	190	100
50-54	341	123	149	57	192	66
55-59	394	76	161	28	233	48
60-64	856	135	336	54	520	81
65 i više	12431	1013	4565	301	7866	712
	Stope (u %)					
Ukupno	2,2	0,4	1,2	0,3	4,7	0,8
Do 20 god.	0,6	0,5	0,6	0,5	0,6	0,6
20-39	0,4	0,3	0,4	0,3	0,6	0,4
40-44	0,5	0,3	0,4	0,2	0,8	0,4
45-49	0,5	0,3	0,3	0,1	1,0	0,5
50-54	0,5	0,2	0,3	0,1	1,1	0,4
55-59	0,9	0,2	0,5	0,1	2,0	0,4
60-64	1,7	0,3	0,9	0,2	4,0	0,7
65 i više	8,7	1,0	4,3	0,4	21,7	2,5

Izvor: Izračunato na osnovu konačnih rezultata popisa stanovništva Srbije 2002. godine, knjiga 4.

Međutim, polna diferenciranost u pogledu nepismenosti starih nešto je izraženija u naselju Beograd iako je udeo nepismenih u populaciji starih oba pola veći u perifernim naseljima područja Grada. U populaciji žena starosti 65 i više godina 21,7% je nepismenih, a među muškarcima 2,5%, dok su na užem gradskom području 4,3% žena i 0,4% muškaraca ove starosti

nepismeni. Stope nepismenosti populacije do 40 godina su niske kod oba pola, ali broj nepismenih veći je u naselju Beograd, nego u preostalim naseljima područja Grada, što se može povezati sa većim obimom mladog i mlađe sredovečnog stanovništva na užem gradskom području.

Tabela 7.
**Žensko i muško stanovništvo Beograda (15 i više godina)
prema obrazovanju, 2002.**

	Grad Beograd				
	broj		stopa feminiteta	struktra u %	
	žensko	muško		žensko	muško
Ukupno	716890	630309	1137,4	100,0	100,0
Bez školske spremne	27942	9802	2850,6	3,9	1,6
1-3 razreda osnovne škole	7708	2092	3684,5	1,1	0,3
4-7 razreda osnovne škole	53173	24352	2183,5	7,4	3,9
Osnovno obrazovanje	150626	100850	1493,6	21,0	16,0
Srednje obrazovanje	333271	335656	992,9	46,5	53,3
Više obrazovanje	43370	47824	906,9	6,0	7,6
Visoko obrazovanje	89016	96401	923,4	12,4	15,3
	Beograd - naselje				
Ukupno	522333	443493	1177,8	100,0	100,0
Bez školske spremne	13385	6025	2221,6	2,6	1,4
1-3 razreda osnovne škole	3281	618	5309,1	0,6	0,1
4-7 razreda osnovne škole	26187	7024	3728,2	5,0	1,6
Osnovno obrazovanje	96318	55851	1724,6	18,4	12,6
Srednje obrazovanje	254417	235162	1081,9	48,7	53,0
Više obrazovanje	36688	40381	908,5	7,0	9,1
Visoko obrazovanje	83047	89019	932,9	15,9	20,1
	Naselja van UGP				
Ukupno	194557	186816	1041,4	100,0	100,0
Bez školske spremne	14557	3777	3854,1	7,5	2,0
1-3 razreda osnovne škole	4427	1474	3003,4	2,3	0,8
4-7 razreda osnovne škole	26986	17328	1557,4	13,9	9,3
Osnovno obrazovanje	54308	44999	1206,9	27,9	24,1
Srednje obrazovanje	78854	100494	784,7	40,5	53,8
Više obrazovanje	6682	7443	897,8	3,4	4,0
Visoko obrazovanje	5969	7382	808,6	3,1	4,0

Izvor: Isto kao tabela 6.

U pogledu preovlađujućeg nivoa obrazovanja ne postoji razlika između ženskog i muškog stanovništva Beograda (tabela 7). Najvećim delom imaju srednji nivo obrazovanja, ali je to nešto frekventnije obeležje obrazovne strukture populacije muškarca (53,3%), nego žena (46,5%). Razlike u brojnosti žena i muškaraca veće su na nižim, ali se manifestuju u drugačijem odnosu nego na višim nivoima obrazovanja. Među stanovništvom bez škole žene su gotovo tri (stopa feminiteta 2850), a sa nepotpunom osnovnom više od dva puta (2300 žena na 1000 muškaraca) brojnije od muškaraca. Broj žena među licima sa osnovnim obrazovanjem je gotovo za 50% veći od broja muškaraca (1494 žene na 1000 muškaraca), dok su u ostalim modalitetima obrazovanja brojniji muškarci nego žene. Polni debalans je nešto veći među visoko obrazovanim (na 1000 muškaraca ima 918 žena), nego među stanovnicima koji imaju srednji nivo obrazovanja (993 žene na 1000 muškaraca). Udeo lica sa tercijarnim nivoom obrazovanja (više i visoko) veći je među stanovnicima muškog pola (22,9%), dok je udeo lica sa nepotpunom osnovnom i osnovnom školom veći među ženskim stanovništvom (29,5%). S obzirom na polne razlike u starosnoj strukturi, može se pretpostaviti da je diferenciranost obrazovne strukture ženskog i muškog stanovništva određena većim udelom starih žena nego muškaraca. Ali, i ta demografska uslovljenost govori o društvenoj konstrukciji rodnih razlika u obrazovanju. Neravnopravne pozicije u pogledu školovanja i nejednak društveni položaj bile su odlika društva sa dominantnim patrijarhalnim sistemom vrednosti i normama kojima je regulisan društveni odnos između polova. Analiza razlika u obrazovanju žena i muškaraca prema starosti išla bi u prilog rasvetljavanju ove pretpostavke, ali sa stanovišta rodne neravnopravnosti relevantna je činjenica o većoj brojnosti muškaraca nego žena ne samo među stanovništvom sa tercijarnim već i sa sekundarnim nivoom obrazovanja.

Obrazovna struktura stanovnika oba pola povoljnija je na užem gradskom području (tabela 7). U naselju Beograd 22,9% ženskog i 29,1% muškog stanovništva ima diplomu više škole ili fakulteta, dok je u naseljima van užeg područja Grada udeo lica sa tercijarnim nivoom obrazovanja znatno manji (6,5% kod žena i 8,0% kod muškaraca). Zastupljenost lica sa srednjim nivoom obrazovanja u populaciji muškaraca ujednačena je po područjima (53% i 53,8%), dok je u ženskoj populaciji naselja van užeg područja Grada (40,5%) manja nego u naselju Beograd (48,7%). Ženska populacija naselja šireg gradskog područja je u manje povoljnom položaju u odnosu na muško stanovništvo, ali i u odnosu na žensko stanovništvo užeg područja Grada. Veća je razlika u broju žena i muškaraca među licima sa višom i visokom školskom spremom (stopa feminiteta je 853), a među licima sa srednjim nivoom obrazovanja manji je broj žena (stopa feminiteta je 782), što nije

sličaj u naselju Beograd (stopa feminiteta je 1082). Ovo se jednim delom može objasniti razlikama u neujednačenosti polne strukture po područjima. Među populacijom starosti 20 i više godina stope feminiteta su niže na širem nego na užem gradskom području (tabela 1). S druge strane, veća brojnost žena u odnosu na muškarce u populaciji bez školske spreme, izraženija u naseljima šireg područja Grada (stopa feminiteta je 3854), može se dovesti u vezu sa nepovoljnijim položajem ženskog stanovništva, uglavnom starosti 60 i više godina, u pogledu školovanja u odnosu na populaciju žena užeg gradskog područja.

Rodne razlike obrazovnih karakteristika i neujednačenost po područjima, mogu se dovesti u vezu sa osobenostima starosne strukture ženskog i muškog stanovništva, kao i društvenim specifičnosima užeg i šireg područja Grada Beograda.

Asimetričnost ekonomske aktivnosti i rodna (ne)ravnopravnost

Rodne razlike u pogledu ekonomskih pozicija zauzimaju značajno mesto u istraživanjima društvenog odnosa između stanovnika ženskog i muškog pola. Ekonomska nejednakost je realnost gotovo svih država, bez obzira na stepen ekonomskog i političkog razvoja, mada je manifestacija uslovljena karakteristikama društvenog konteksta. Prema istraživanjima, u zapadno-evropskim državama ekonomske razlike između polova vidljive su kroz niže prosečne zarade žena u odnosu na muške kolege istog nivoa obrazovanja, iskustva i kvaliteta posla (Đurić-Kuzmanović, 2002). Retradicionalizacija i repatrijarhalizacija sistema vrednosti, instrumentalizacija žena i uobličavanje "samo-žrtvujućeg mikro-matrijarhata" su odlika rodni režima bivših socijalističkih država (Blagojević, 2003). Pogoršanje društvenog položaja žena u državama Zapadnog Balkana vidljivo je u narušavanju ekonomskih pozicija u odnosu na prethodni društveni period i to kroz: veću nezaposlenost žena nego muškaraca, niža primanja, veću zaposlenost žena u manje profitnim sektorima, a manju zastupljenost u odnosu na muškarce na rukovodećim položajima i među preduzetnicima (Matković, 2006).

Analizom ekonomske aktivnosti ženskog i muškog stanovništva (starosti 15 i više godina) dobija se uvid u jedan segment ekonomskih pozicija polova. Struktura ekonomske aktivnosti stanovništva u značajnoj meri je uslovljena demografskim činiocima. U tom smislu rodne razlike u ekonomskoj aktivnosti jednim delom jesu posledica različitosti starosne strukture. Ipak, asimetričnost ekonomske aktivnosti polova može se posmatrati i kao posledica nejednakih društvenih pozicija polova, iako je ta vrsta neravnopravnosti ublažena socijalističkim modelom rodne jednakosti koji se

između ostalog odlikuje izlaskom žena na tržište rada i formalnom izjednačavanju polova u realizaciji prava na rad. Različite rodne pozicije u određenosti starosne granice za odlazak u penziju (za žene 59, a za muškarce 64 godine), kao vrsta društvene norme, takođe jesu razlog asimetrične ekonomske aktivnosti žena i muškaraca.

Tabela 8.
**Žensko i muško stanovništvo Beograda (15 i više godina)
prema aktivnosti, 2002.**

	Broj		Stopa feminiteta	Udeo u ukupnom (%)	
	žensko	muško		žensko	muško
	Aktivni				
Grad Beograd	338377	375459	901,2	47,4	52,6
Beograd - naselje	247096	253882	973,3	49,3	50,7
Naselja van UGP	91281	121577	750,8	42,9	57,1
	Aktivni koji obavljaju zanimanje				
Grad Beograd	259991	296069	878,1	46,8	53,2
Beograd - naselje	193869	201260	963,3	49,1	50,9
Naselja van UGP	66122	94809	697,4	41,1	58,9
	Lica sa ličnim prihodima				
Grad Beograd	200417	166460	1204,0	54,6	45,4
Beograd - naselje	160173	123159	1300,5	56,5	43,5
Naselja van UGP	40244	43301	929,4	48,2	51,8
	Izdržavano stanovništvo				
Grad Beograd	287552	203570	1412,5	58,6	41,4
Beograd - naselje	188395	143565	1312,3	56,8	43,2
Naselja van UGP	99157	60005	1652,5	62,3	37,7

Izvor: Izračunato na osnovu konačnih rezultata popisa stanovništva Srbije, 2002. godine, knjiga 5

Među stanovništvom Grada Beograda starosti 15 i više godina brojnije su žene (stopa feminiteta je 1107), ali u odnosu na muškarce njihova ekonomska aktivnost je niža (tabela 8). U populaciji ekonomski aktivnih brojniji su muškarci (stopa feminiteta je 901,2), a među neaktivnima žene. Na 100 ekonomski aktivnih žena dolazi 144 koje pripadaju ili licima sa ličnim prihodom ili kategoriji izdržavanih, dok koeficijent ekonomske zavisnosti od 98,5 u muškoj populaciji govori o većoj zastupljenosti

ekonomski aktivnih. Rodna različitost strukture ekonomske aktivnosti ukazuje na manje povoljan društveni položaj ženske nego muške populacije (tabela 9). Stopa ekonomske aktivnosti ženskog stanovništva starosti 15 i više godina je za gotovo deset procentnih poena niža u odnosu na muško stanovništvo (40,9% i 50,2). S druge strane, udeo lica obuhvaćenih kategorijom izdržavani veći je u populaciji žena (34,7%) nego muškaraca (27,2%). Razlika u udelu ekonomski aktivnih manje je određena zastupljenošću lica sa ličnim prihodom (24,2% kod žena i 22,3% kod muškaraca), nego neujednačenom zastupljenošću izdržavanih, što pojačava nepovoljnost ekonomske pozicije ženskog stanovništva.

Tabela 9.
Struktura ekonomske aktivnosti ženskog i muškog stanovništva Beograda (15 i više godina), 2002.

	Grad Beograd		Beograd - naselje		Naselja van UGP	
	žensko	muško	žensko	muško	žensko	muško
Svega 15 i više godina	828270	747854	597191	522451	231079	225403
Aktivno stanovništvo	40,9	50,2	41,4	48,6	39,5	53,9
- obavljaju zanimanje	31,4	39,6	32,5	38,5	28,6	42,1
Lica sa ličnim prihodom	24,2	22,3	26,8	23,6	17,4	19,2
Izdržavano stanovništvo	34,7	27,2	31,5	27,5	42,9	26,6
Koeficijent ekonomske zavisnosti	144,2	98,6	141,1	105,1	152,7	85,0

Izvor: Isto kao tabela 8.

Veća brojnost žena nego muškaraca među licima sa ličnim prihodom (stopa feminiteta je 1204), između ostalog jeste posledica razlika u diferencijalnom mortalitetu po polu. U ovoj kategoriji ekonomski neaktivnih nisu samo žene koje su po osnovu rada stekle pravo na penzijsko osiguranje, već i one koje ostvaruju pravo na korišćenje penzije u slučaju smrti supruga, a nisu bile u radnom odnosu. Penzioneri jesu dominantni među licima sa ličnim prihodom,² ali ovom kategorijom obuhvaćeni su i oni koji imaju redovne mesečne prihode po drugim osnovama (prihodi od imovine, invalidnina, socijalna pomoć, alimentacija, stipendija...). Sa stanovišta razlike ekonomskih pozicija polova potrebno je razmotriti strukturu prema izvorima prihoda ženskog i muškog stanovništva koje ne pripada kategoriji penzionera.

² U Srbiji, prema podacima popisa 2002, među licima sa ličnim prihodom 94,4% čine penzioneri.

Veća zastupljenost žena u odnosu na muškarce još je naglašenija među izdržavanim stanovništvom (stopa feminiteta je 1412,5). Jedan od razloga svakako jeste veći obim ženske nego muške populacije starih 65 i više godina, ali i među njima je značajna neujednačenost lica obuhvaćenih ovom kategorijom ekonomski neaktivnih (tabela 10). U populaciji žena starosti 65 i više godina izdržavana lica čine 23,1%, dok je njihov udeo među stanovnicima muškog pola te starosti 2,2%. Veći udeo izdržavanih među ženskom nego muškom populacijom starosti 20-24 i 25-29 godina može se objasniti većom zastupljenošću devojaka u studentskoj populaciji,³ ali i većim stopama ekonomske aktivnosti muškog stanovništva. Razlika u stopama ekonomske aktivnosti je izraženija 20-24 godine (44,9% kod žena i 56,9% kod muškaraca) nego u starosnoj grupi 25-29 godina (74,3% i 81,9%). Neujednačena zastupljenost izdržavanih lica među ženskim i muškim stanovništvom u radno sposobnom uzrastu je pokazatelj ne samo ekonomske nejednakosti već i neravnopravnog društvenog položaja polova. Veća zastupljenost u ženskoj nego u muškoj populaciji naglašenija je među starijim sredovečnim stanovništvom (40-59), ali rodna razlika postoji i kod starih između 30 i 40 godina, a to su generacije rođene 1960-ih i 1970-ih (tabela 10).

Tabela 10.

Udeo izdržavanih lica prema starosnim grupama u ženskoj i muškoj populaciji, Grad Beograd, 2002. (u %)

	Do 14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+
Žene	99,7	88,4	53,9	24,1	12,0	9,7	10,0	11,2	13,3	16,8	20,6	23,1
Muškarci	99,7	83,5	41,9	15,8	3,9	1,8	1,4	1,4	1,5	1,6	1,4	2,2

Izvor: Izračunato na osnovu konačnih rezultata popisa stanovništva Srbije, 2002. godine, knjiga 19.

Sa stanovišta rodne neravnopravnosti specifičnu važnost ima struktura izdržavanog stanovništva u okviru kojeg su kao poseban modalitet izdvojene domaćice. One čine 29,5% izdržavnog ženskog stanovništva Grada Beograda. Veći je udeo domaćica među ženskom izdržavanom populacijom naselja van užeg gradskog područja (39,7%), nego u naselju Beograd (24,1%). Jedan od razloga jeste veća zastupljenost poljoprivrednica među ženskom populacijom šireg gradskog područja, među kojima je najverovatnije značajan udeo žena koje su se izjasnile kao domaćice. Konkretnija analiza socio-demografskih osobenosti (starost, obrazovanje, bračno stanje) predstavljala bi segment rasvetljavanja društvene pozicije ove

³ U školskoj 2001/2002. godini 54,4% studentske populacije u Srbiji činile su devojke.

grupe žena. Isprepletano je niz pitanja. Ovaj modalitet postoji samo kod ženske populacije, dok su nezaposleni muškarci u kategoriji ekonomski aktivnih koji ne obavljaju zanimanje. Uloga domaćina ne samo da je bitno drugačija po svom sadržaju, već i po društvenom vrednovanju. Mada nije izdvojena kao poseban modalitet ekonomske aktivnosti, nesumljiv je autoritet muškarca-domaćina u patrijarhalnim kulturama. Da li se izjašnjavanje nezaposlenih žena kao domaćica može tumačiti kao izraz nezadovoljstva što nisu ostvarile pravo na rad ili kao namera da se istakne ekonomska važnost poslova i aktivnosti domaćice? Takođe, može se postaviti pitanje adekvatnosti pojma domaćica u statistici, s obzirom da se najčešće upotrebljava kako bi se naglasilo angažovanje u različitim kućnim poslovima, bez obzira na ženinu zaposlenost van domaćinstva, kao i na moguću uključenost muškaraca u te aktivnosti.

Rodna različitost ekonomske aktivnosti izraženija je u naseljima van užeg područja Grada, kroz nepovoljnije ekonomske pozicije ženskog stanovništva (tabela 8). Među ekonomski aktivnima naglašenija je brojnost muškog nego ženskog stanovništva (stopa feminiteta je 750,8), dok je među izdržanim stanovništvom izraženija veća zastupljenost populacije žena (stopa feminiteta je 1652,5). Među licima sa ličnim prihodom u naseljima šireg gradskog područja brojniji su stanovnici muškog pola (stopa feminiteta 929,4), što nije slučaj u naselju Beograd (stopa feminiteta 1300,5). Razlozi se mogu tražiti u neujednačenoj zastupljenosti ženskog stanovništva obuhvaćenog penzionim osiguranjem, što je posledica ne samo većeg obima ženske populacije tog životnog doba na užem gradskom području, nego i veće zaposlenosti žena u odnosu na šire područje Grada. Struktura ekonomske aktivnosti populacije žena različita je po područjima (tabela 9). Na užem gradskom području najzastupljenije su ekonomski aktivne (41,4%), dok je u naseljima šireg područja Grada najveći udeo žena koje pripadaju kategoriji izdržanih lica (42,9%). U naseljima van užeg gradskog područja udeo žena obuhvaćenih kategorijom lica sa ličnim prihodima je za gotovo deset procentnih poena niži (17,4%) u odnosu na njihovu zastupljenost među ženskom populacijom naselja Beograd (26,8%). Muško stanovništvo najčešće je ekonomski aktivno na oba područja, ali je stopa ekonomske aktivnosti nešto veća u naseljima van užeg gradskog područja (53,9%), što bi moglo da bude posledica ne samo različitosti starosne strukture, nego i veće zastupljenosti poljoprivrednog stanovništva u naseljima šireg područja Grada. Muško poljoprivredno stanovništvo Grada Beograda u najvećoj meri je ekonomski aktivno (72,4%). I među poljoprivrednicama preovlađuju ekonomski aktivne, ali je njihov udeo niži (56,4%). Zastupljenost izdržanih lica među ženskim poljoprivrednim stanovništvom Grada Beograda (43,6%) jeste jedan od razloga veće zastupljenosti izdržanih u

ženskoj nego u muškoj populaciji, kao i neujednačene zastupljenosti izdržavanog ženskog stanovništva po područjima (tabela 9). Među muškim stanovništvom gotovo je ujednačena zastupljenost lica koja pripadaju kategoriji izdržavanog stanovništva u naselju Beograd (27,5%) i u preostalim naseljima područja Grada Beograda (26,6%).

Aktivni koji obavljaju zanimanje

Polni debalans je još izraženiji među aktivnima koji obavljaju zanimanje (stopa feminiteta 878,1) nego u populaciji ekonomski aktivnog stanovništva Grada Beograda (stopa feminiteta je 901,2). Takođe, neujednačenost polnog sastava lica koja obavljaju zanimanje izraženija je u naseljima van užeg gradskog područja (stopa feminiteta je 697,4) nego u naselju Beograd (stopa feminiteta je 963,3), mada su na oba područja brojniji muškarci. U populaciji žena (15 i više godina) Grada Beograda 31,4% obavlja zanimanje, dok je to slučaj sa 39,6% muškog stanovništva. Rodna razlika u zastupljenosti aktivnih koji obavljaju zanimanje veća je u naseljima šireg gradskog područja, što je uslovljeno ne samo njihovim manjim udelom u populaciji žena, nego i većim udelom među muškim stanovništvom u odnosu na naselje Beograd (tabela 9). Ovo se, između ostalog, može dovesti u vezu sa rodnom razlikama u udelu ekonomski aktivnih poljoprivrednika, s obzirom da je poljoprivredna delatnost više obeležje stanovništva naselja van užeg gradskog područja.

Stanovnici muškog pola koji obavljaju zanimanje čine 78,9% ekonomski aktivnih muškaraca Grada Beograda, dok je u populaciji ekonomski aktivnih žena udeo onih koji obavljaju zanimanje nešto niži 76,8%. Međutim, broj nezaposlenih žena i muškaraca prema evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje nije u saglasnosti sa brojem ekonomski aktivnih koji ne obavljaju zanimanje. U 2002. godini broj nezaposlenih žena (79342 lica) je bio nešto veći od broja onih koje, prema popisu, nisu obavljale zanimanje (78386 lica), dok je u populaciji muškaraca broj nezaposlenih (56152 lica) izraženije manji od broja onih koji nisu obavljali zanimanje (79390 lica). Prema konceptu tzv. tekuće aktivnosti, ekonomska aktivnost stanovništva registrovana je isključivo prema stanju u poslednjoj nedelji pred popis. Tako su i nezaposlena lica registrovana kao aktivni koji obavljaju zanimanje, ukoliko su to činili u tom periodu, a u okviru aktivnih koji ne obavljaju zanimanje su i oni koji su se izjasnili da su nezaposleni, bez obzira na zvaničnu evidenciju tržišta rada. Među ekonomski aktivnim muškim stanovništvom koje ne obavlja zanimanje nalaze se i lica koja su trenutno prekinula obavljanje zanimanja zbog odsluženja vojnog roka. S druge strane, može se pretpostaviti da se određeni broj nezaposlenih žena izjasnio kao domaćice, pa pripadaju kategoriji izdržanih lica. Dakle, različiti statistički

izvori, kao i metodologije prikupljanja i klasifikovanja podataka, mogu da pruže različite, ponekad možda i suprotstavljene, slike rodni pozicija. Ali, rodna nejednakost ekonomskih pozicija nije dovedena u pitanje. Ona se, između ostalog manifestuje i kroz popisne podatke o nejednakoj iskorišćenosti radnog kontingenta ženskog (65,2%) i muškog stanovništva (72,0%) Grada Beograda.⁴

Uočena neusklađenost popisnih i zvaničnih podataka Nacionalne službe za zapošljavanje, upućuje na pretpostavku o rodno različitim percepcijama nezaposlenosti, ali i o pozicijama u pogledu povremenog obavljanja pojedinih poslova u cilju sticanja sredstava za život. Takođe, različiti su efekti prestrukturiranja tržišta rada na ekonomske i socijalne pozicije polova u savremenim socio-ekonomskim procesima. Pretpostavlja se da društvena tranzicija ne utiče isto na pozicije žena i muškaraca na tržištu rada (Đurić-Kuzmanović, 2002). Mada su žene brojnije u pojedinim sektorima delatnosti u kojima postoji povećana potreba za radnom snagom (trgovina, banke, turizam, komunikacija), s obzirom na zahteve tržišne privrede, povećanje ponude i smanjenje tražnje za ženskom radnom snagom, kao i na prestanak pojedinih beneficija koje su postojale u prethodnom društvenom sistemu, očekuje se pogoršanje pozicije ženskog stanovništva i povećanje rodno jaza u pogledu ekonomskih pozicija.

Nejednake socijalne pozicije stanovnika ženskog i muškog pola impliciraju, između ostalog, i rodno različitu strukturu zaposlenosti prema delatnostima. Veća ili manja zastupljenost žena i muškaraca u određenim delatnostima može se posmatrati kao posledica univerzalno rasprostranjenog usmeravanja ženskog i muškog stanovništva prema pojedinim zanimanjima. Rodna profilisanost sektora delatnosti stanovništva Grada Beograda koje obavlja zanimanje manifestuje se kroz za 50% veći broj muškaraca u sekundarnom (stopa feminiteta je 503,8) i gotovo za 90% veći broj žena u kvartarnom sektoru (stopa feminiteta je 1895,1). U primarnom sektoru polni debalans je manji, prevashodno usled zaposlenosti žena u poljoprivredi, a najmanja polna nejednakoost je u tercijarnom u kojem su grupisane raznovrsne uslužne delatnosti, mada su u oba slučaja brojniji stanovnici muškog pola (tabela 11). U dominantno muškom sektoru najmanja razlika u broju žena i muškaraca je u delatnostima prerađivačke industrije (stopa feminiteta je 651), dok je u delatnostima rudarstva, energetike i građevinarstva još izraženija brojnost muškog u odnosu na žensko stanovništvo. Kvartarni sektor je tzv. ženski sektor zbog naglašenog polnog debalansa u delatnostima zdravstva i socijalnog rada (stopa feminiteta je 3693,9) i u obrazovanju

⁴ Udeo ekonomski aktivnih prema broju stanovnika u radno sposobnom uzrastu (žene između 15 i 59 godina i muškarci 15-64 godine).

(stopa feminiteta je 2243,4). Ali, u delatnostima državne uprave i socijalnog osiguranja ženska populacija je manje brojna u odnosu na mušku (stopa feminiteta je 820,3).

Tabela 11.

Žensko i muško stanovništvo koje obavlja zanimanje prema delatnostima i stope feminiteta, Beograd, 2002.

	Grad Beograd			Beograd - naselje			Naselja van UGP		
	žene	muškarci	stope feminiteta	žene	muškarci	stope feminiteta	žene	muškarci	stope feminiteta
Primarni	11342	16394	691,8	1438	2036	706,3	9904	14358	689,8
1	11311	16324	692,9	1417	2000	708,5	9894	14324	690,7
2	31	70	442,9	21	36	583,3	10	34	294,1
Sekundarni	49776	98803	503,8	33799	57099	591,9	15977	41704	383,1
3	1790	6328	282,9	181	313	578,3	1609	6015	267,5
4	39392	60512	651,0	27342	37837	722,6	12050	22675	531,4
5	2688	9773	275,0	1583	4777	331,4	1105	4996	221,2
6	5906	22190	266,2	4693	14172	331,1	1213	8018	151,3
Tercijarni	115878	133248	869,6	93325	103665	900,3	22553	29583	762,4
7	50467	48750	1035,2	39156	37669	1039,5	11311	11081	1020,8
8	8435	7147	1180,2	5631	5312	1060,1	2804	1835	1528,1
9	13802	35736	386,2	11295	25350	445,6	2507	10386	241,4
10	9965	4469	2229,8	8833	3995	2211,0	1132	474	2388,2
11	18547	21314	870,2	16004	18255	876,7	2543	3059	831,3
12	14120	15745	896,8	12000	13010	922,4	2120	2735	775,1
13	542	87	623,0	406	74	5486,5	136	13	10461,5
Kvartarni	79371	41883	1895,1	62385	34083	1830,4	16986	7800	2177,7
14	18196	22182	820,3	15497	18201	851,4	2699	3981	678,0
15	21469	9570	2243,4	16902	7901	2139,2	4567	1669	2736,4
16	39552	9978	3963,9	29851	7843	3806,1	9701	2135	4543,8
17	154	153	100,7	135	138	978,3	19	15	1266,7

Napomena: 1. Poljoprivreda, lov i šumarstvo; 2. Ribarstvo; 3. Vadenje ruda i kamena; 4. Prerađivačka industrija; 5. Proizvodnja električne energije, gasa i vode; 6. Građevinarstvo; 7. Trgovina na veliko i malo i opravka; 8. Hoteli i restorani; 9. Saobraćaj, skladištenje i veze; 10. Finansijsko posredovanje; 11. Poslovi u vezi sa nekretninama i iznajmljivanjem; 12. Komunalne, društvene i lične usluge; 13. Privatna domaćinstva sa zaposlenim licima; 14. Državna uprava i socijalno osiguranje; 15. Obrazovanje; 16. Zdravstveni i socijalni rad; 17. Eksteritorijalne organizacije i tela.

Izvor: Izračunato na osnovu konačnih rezultata popisa stanovništva Srbije, 2002. godine, knjiga 6.

Stanovnici oba pola najčešće obavljaju zanimanja u delatnostima tercijarnog sektora (44,6% u ženskoj populaciji i 45% u muškoj populaciji). Žene su

češće od muškaraca zaposlene u trgovini (19,4% u odnosu na 16,5%), i u delatnostima finansijskih usluga (3,8% populacije žena koje obavljaju zanimanje, a 1,5% muškaraca), dok muško stanovništvo češće obavlja zanimanja u okviru delatnosti saobraćaja (12,1% u odnosu na 5,3%). Žene češće obavljaju neko od zanimanja u delatnostima kvartarnog sektora (30,5%), dok je u populaciji muškaraca veća zastupljenost zaposlenih u sekundarnom sektoru (33,4%). Rodna razlika se manifestuje u trostruko većoj zastupljenosti zaposlenih u rudarstvu, energetici i građevinarstvu među muškim stanovništvom koji obavljaju zanimanja, u odnosu na žensku populaciju (tabela 12). Najizraženija je neujednačena zastupljenost zaposlenih u delatnostima zdravstva i socijalnog osiguranja u populacijama žena (15,2%) i muškaraca (3,4%) koji obavljaju zanimanje. Takođe, među ženama je veći udeo onih koje obavljaju zanimanja u delatnostima obrazovanja (8,3%), nego što je to slučaj u populaciji muškaraca (3,2%). Gotovo ujednačena zastupljenost zaposlenih u državnoj upravi, poslovima sa nekretninama i u komunalnim delatnostima, (tabela 12), ne može se interpretirati kao pokazatelj rodno jednakih šansi da obavljaju neko od te grupe zanimanja. U ovim delatnostima je brojnija muška populacija (tabela 11), što se može dovesti u vezu sa većim nivoom zaposlenosti u odnosu na žensko stanovništvo.

Različita struktura zaposlenosti stanovnika oba pola, prema područjima, može se, između ostalog, povezati i osobenostima privredne strukture užeg i šireg područja Grada. Češće obavljanje zanimanja u delatnostima sekundarnog sektora povezano je pre svega sa većim udelom zaposlenih u delatnostima rudarstva, proizvodnje električne energije i građevinarstva u ženskoj i u muškoj populaciji naselja van užeg gradskog područja (tabela 12). Muško stanovništvo naselja perifernog područja Grada Beograda, za razliku od populacije užeg gradskog područja, najčešće obavlja neko od zanimanja u delatnostima sekundarnog sektora (44,0%). Žensko stanovništvo na oba područja najčešće je zaposleno u uslužnim delatnostima (tercijarni sektor), ali je u naseljima van užeg gradskog područja to ređe nego u naselju Beograd (34,1% u odnosu na 48,1%). Na užem gradskom području stanovnici oba pola češće obavljaju zanimanje u delatnostima kvartarnog sektora nego u preostalim naseljima Grada Beograda, ali je ta neujednačenost izraženija među muškom populacijom. U naseljima van užeg gradskog područja udeo zaposlenih u tim delatnostima (8,2%) je dvostruko manji nego među muškom populacijom užeg područja Grada (16,9%). Neujednačen udeo ženskog stanovništva koje obavlja zanimanje u delatnostima kvartarnog sektora, po područjima, najvećim delom je uslovljen manjom zastupljenošću zaposlenih u državnoj upravi i socijalnom osiguranju u naseljima perifernog područja Grada Beograda (tabela 12).

U ženskoj populaciji gotovo je ujednačen udeo zaposlenih u delatnostima zdravstva i socijalne zaštite, kao i obrazovanju, po područjima, dok je u muškoj populaciji naselja van užeg područja Grada manji udeo zaposlenih u svim delatnostima ovog sektora.

Tabela 12.
Struktura ženskog i muškog stanovništva koje obavlja zanimanje prema delatnostima, Beograd, 2002.

	Grad Beograd		Beograd - naselje		Naselja van UGP	
	žene	muškarci	žene	muškarci	žene	muškarci
Ukupno	259991	296069	193869	201260	66122	94809
Primarni	4,4	5,5	0,7	1,0	15,0	15,1
1	4,4	5,5	0,7	1,0	15,0	15,1
2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sekundarni	19,1	33,4	17,4	28,4	24,2	44,0
3	0,7	2,1	0,1	0,2	2,4	6,3
4	15,2	20,4	14,1	18,8	18,2	23,9
5	1,0	3,3	0,8	2,4	1,7	5,3
6	2,3	7,5	2,4	7,0	1,8	8,5
Tercijarni	44,6	45,0	48,1	51,5	34,1	31,2
7	19,4	16,5	20,2	18,7	17,1	11,7
8	3,2	2,4	2,9	2,6	4,2	1,9
9	5,3	12,1	5,8	12,6	3,8	11,0
10	3,8	1,5	4,6	2,0	1,7	0,5
11	7,1	7,2	8,3	9,1	3,8	3,2
12	5,4	5,3	6,2	6,5	3,2	2,9
13	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0
Kvartarni	30,5	14,1	32,2	16,9	25,7	8,2
14	7,0	7,5	8,0	9,0	4,1	4,2
15	8,3	3,2	8,7	3,9	6,9	1,8
16	15,2	3,4	15,4	3,9	14,7	2,3
17	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0

Napomena: 1. Poljoprivreda, lov i šumarstvo; 2. Ribarstvo; 3. Vadenje ruda i kamena; 4. Prerađivačka industrija; 5. Proizvodnja električne energije, gasa i vode; 6. Građevinarstvo; 7. Trgovina na veliko i malo i opravka; 8. Hoteli i restorani; 9. Saobraćaj, skladištenje i veze; 10. Finansijsko posredovanje; 11. Poslovi u vezi sa nekretninama i iznajmljivanjem; 12. Kominalne, društvene i lične usluge; 13. Privatna domaćinstva sa zaposlenim licima; 14. Državna uprava i socijalno osiguranje; 15. Obrazovanje; 16. Zdravstveni i socijalni rad; 17. Eksteritorijalne organizacije i tela.

Izvor: Isto kao tabela 11.

Rodno profilisanje delatnosti naglašenije je među stanovništvom naselja van užeg područja Grada Beograda (tabele 11 i 12). Izraženija je brojnost stanovnika muškog pola u primarnom, sekundarnom i tercijarnom sektoru, a ženske populacije u kvartarnom, nego u naselju Beograd. Najmanja razlika u neujednačenoj zastupljenosti polova među onima koji obavljaju zanimanja u industrijskim i proizvodnim delatnostima, po područjima, je u prerađivačkoj industriji, a najveća u rudarstvu i građevinarstvu. Među zaposlenim stanovništvom naselja van užeg gradskog područja naglašenija je feminizacija delatnosti zdravstva i socijalnog rada, kao i obrazovanja, dok je u državnoj upravi i socijalnom osiguranju još izraženija razlika u korist muškog stanovništva. U ugostiteljstvu i delatnostima finansijskog posredovanja naglašenija je brojnost žena, dok je u poslovima sa nekretninama i komunalnim delatnostima među stanovništvom šireg područja Grada Beograda još manji broj žena u odnosu na muškarce, nego u naselju Beograd. Rodna različitost distribucije lica koja obavljaju zanimanje prema delatnostima izraženija je u naseljima šireg gradskog područja (tabela 12). Udeo zaposlenih u zdravstvu i socijalnoj zaštiti u ukupnoj ženskoj zaposlenosti je šest, u obrazovanju gotovo četiri, a u delatnostima finansijskog posredovanja skoro tri i po puta veća u odnosu na populaciju muškaraca. S druge strane, udeo zaposlenih u delatnostima građevinarstva u ukupnoj muškoj zaposlenosti je četiri i po, a u delatnostima proizvodnje i snabdevanja električne energije tri puta veći u odnosu na populaciju žena.

Gotovo da ne postoji rodna diferenciranost u pogledu udela zaposlenih u državnoj upravi, poslovima u vezi nekretnina i u komunalnim delatnostima, ni na užem ni na širem području Grada Beograda (tabela 12). U naselju Beograd je veća zastupljenost lica koja obavljaju zanimanja u ovim delatnostima među ekonomski aktivnim stanovnicima oba pola. Najizraženija je neujednačenost u populaciji muškaraca među kojima je udeo zaposlenih u poslovima koji se odnose na prodaju i izdavanje nekretnina (9,1%) tri puta veći nego u naseljima van užeg područja Grada (3,2%). U ženskoj populaciji naselja Beograd udeo onih koje obavljaju zanimanja u ovoj delatnosti (8,3%) je dvostuko veća nego u preostalim naseljima Grada (3,8%). Među ženskim i muškim stanovništvom naselja Beograd koji obavlja zanimanje udeo zaposlenih u državnoj upravi i komunalnim delatnostima je oko dva puta veći nego van užeg gradskog područja (tabela 12).

Rodno različita distribucija lica koja obavljaju zanimanje prema delatnostima može se posmatrati u kontekstu raznovrsnosti i demografskih i socioloških faktora, ali i kao posledica specifičnosti privreda na užem i širem području Grada Beograda.

* * *

Osobnosti struktura ženskog i muškog stanovništva Beograda ukazuju da demografska kretanja i procesi nisu rodno neutralni. S druge strane, diferenciranost socio-demografskih karakteristika potvrđuje neravnopravne društvene pozicije i nejednak status stanovnika ženskog i muškog pola. Rodna neravnopravnost, prisutna među stanovništvom glavnog grada Srbije, u određenoj meri je posledica tradicionalnog nasleđa patrijarhalnih normi koje su se odnosile na društveni položaj žena. Ali, rodne razlike u bračnosti, obrazovanju i ekonomskoj aktivnosti ne mogu se svesti samo na različitost starosne strukture ženskog i muškog stanovništva. One govore o rodno različitom ponašanju i pozicijama, ali i različitim društvenim očekivanjima od žena i muškarca u pogledu braka, školovanja, stručnog usavršavanja i ekonomske aktivnosti.

Manifestacija rodnih razlika delom je povezana i demografskim i sociološkim osobnostima užeg i šireg područja Grada Beograda. Različitost bračnosti i ekonomske aktivnosti po područjima izraženija je u ženskoj nego u muškoj populaciji. Veći udeo razvedenih, kao i ekonomski aktivnih žena koje obavljaju zanimanje ukazuju na veću emancipaciju populacije žena užeg nego šireg gradskog područja. Izraženija neujednačenost obrazovne strukture po područjima, nego što su rodne razlike na užem i na širem gradskom području, ukazuje da je nivo obrazovanja više pod uticajem socio-kulturološki različitih sredina nego nejednakih mogućnosti ženskog i muškog stanovništva. Sa stanovišta ekonomske aktivnosti nepovoljnije su pozicije populacije žena nego muškaraca, što je naglašenije u naseljima van užeg područja Grada.

Demografska slika različitih pozicija, statusa i ponašanja ženskog i muškog stanovništva Beograda opravdava primenu rodnog aspekta u analizi populacionih struktura i procesa. Takođe, vidljiva je i važnost demografskog pristupa u rasvetljavanju društvenog odnosa polova, čije mogućnosti nisu iscrpljene u ovom radu. Posebno ne u pogledu dinamičkog aspekta, uvođenja dodatnih demografskih karakteristika (na primer, nacionalnost i tip naselja) i primene statističkih metoda u cilju rasvetljavanja uslovljenosti rodno različitih socio-demografskih obeležja.

Literatura

- BLAGOJEVIĆ, M. (2002). "Žene i muškarci u Srbiji 1990-2000: urođjavanje cene haosa", u: S. Bolčić i A. Milić (ur.) *Srbija krajem milenijuma: razaranje društva, promene i svakodnevni život*, (Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta).

- BLAGOJEVIĆ, M. (2003). "Promena vrednosti i rodni režimi u zemljama u 'tranziciji': komparativna perspektiva", u: *Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost*, (Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Institut društvenih nauka).
- BOBIĆ, M. (2003). *Brak ili/i partnerstvo – demografsko sociološka studija*, (Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta).
- GAL, S., G. KLIGMAN (2000). *Reroducing Gender: Politics, Publics and Everyday Life after Socialism*, (Princeton: Princeton University Press).
- DEVEDŽIĆ, M. (2006). "Rodne (ne)jednakosti iz demografske perspektive", *Stanovništvo*, god. XLIV, br. 2, str. 65-87.
- ĐURIĆ-KUZMANOVIĆ, T. (2002). *Rodnost i razvoj u Srbiji: od dirigovanog nerazvoja do tranzicije*, (Novi Sad: Budućnost).
- KUBUROVIĆ, A. (2003). "Stavovi studenata relevantni za buduće reproduktivno ponašanje", *Stanovništvo*, god. XLI, br. 1-4, str. 43-64.
- KUBUROVIĆ, A. (2006). "Ekonomska aktivnost žena i muškaraca u Srbiji i Sloveniji u uslovima strukturnih promena društva", u: Z. Arandelović (ur.), *Strukturne promene i demografska kretanja zemalja Južne Evrope*, br. 11 (Niš: Ekonomski fakultet), str. 361-368.
- MATKOVIĆ, G. (2006). "Overview of Poverty and Social Exclusion in the Western Balkans", *Stanovništvo*, god. XLIV, br. 1, str. 7-46.
- PACI, P. (2002). *Gender in Transition*, (Washington D.C: World Bank).
- PAPIĆ, Ž. (1997). *Polnost i kultura*, (Beograd: Čigoja Štampa).
- PENEV, G. (1999). "Sastav stanovništva po polu i starosti", u: G. Penev (ur.) *Stanovništvo Beograda prema popisu 1991*, (Beograd: Zavod za informatiku i statistiku, Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka), str. 107-136.
- RADIVOJEVIĆ, B. (1999). "Bračna struktura stanovništva", u: G. Penev (ur.) *Stanovništvo Beograda prema popisu 1991*, (Beograd: Zavod za informatiku i statistiku, Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka), str. 136-146.
- RADIVOJEVIĆ, B. (2006). "Ekonomske strukture stanovništva Srbije", u: G. Penev (ur.) *Stanovništvo i domaćinstva Srbije prema popisu 2002. godine*, (Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije, Institut društvenih nauka, Društvo demografija Srbije), str. 223-250.
- RAŠEVIĆ, M., G. PENEV (2006). "Demografska slika Beograda na početku XXI veka", *Stanovništvo*, god. XLIV, br. 1, str. 81-95.
- ZIS (2005). *Žene i muškarci u Beogradu kroz statistiku*, (Beograd: Zavod za informatiku i statistiku).

Ankica Kuburović

Rodna neravnopravnost na primeru socio-demografskih struktura stanovništva Beograda

Rezi me

Analiza demografskih karakteristika iz perspektive rodosti predstavlja prilog rasvetljavanju društvenog odnosa između ženskog i muškog stanovništva Beograda. Rodna specifičnost i profilisanost socio-demografskih struktura ukazuju na različitost pozicija i statusa ženske i muške populacije.

U ukupnom stanovništvu glavnog grada Srbije brojnije su žene nego muškarci. Polni debalansi starosnih grupa određeni su rodnim razlikama u broju rođenih dečaka i devojčica, u migracionim karakteristikama i u nivou mortaliteta. U populaciji do 20 godina veći je broj stanovnika muškog pola, dok je ženska populacija brojnija među sredovećnima i starima.

Rodne različitosti u bračnoj strukturi, nivou obrazovanja i ekonomskoj aktivnosti ne mogu se svesti samo na demografsku uslovljenost. Veći udeo lica u braku među muškim nego među ženskim stanovništvom određen je i različitim ponašanjem u pogledu sklapanja narednog braka u slučaju razvoda ili smrti bračnog partnera. Žene su češće od muškaraca udovice ili razvedene, što se može tumačiti kao manje povoljna pozicija u svakodnevnom funkcionisanju, posebno u slučaju žena koje imaju malu ili decu školskog uzrasta, kao i u slučaju starijih žena. Rodne razlike u nivou obrazovanja stanovništva Beograda nisu posebno izražene i u određenoj meri su posledica nepovoljnih pozicija starijih generacija ženske populacije. Asimetričnost ekonomske aktivnosti, između ostalog, određena je i neujednačenom iskorišćenošću ženskog i muškog radnog kontingenta. Stopa ekonomske aktivnosti je veća u muškoj, a koeficijent ekonomske zavisnosti u ženskoj populaciji. Rodna razlika u zastupljenosti izdržavanih lica među radno sposobnim stanovništvom, pojačava nepovoljan društveni položaj žena.

Osobnosti socio-demografskih struktura ženskog i muškog stanovništva Grada Beograda variraju po područjima. Manifestacija rodnih razlika može se povezati sa demografskim i sociološkim specifičnostima užeg i šireg gradskog područja. Posebno se izdvaja udeo razvedenih žena na užem gradskom području i zastupljenost izdržavanih lica u ženskoj populaciji naselja šireg područja Grada Beograda. Neudjednačenost nivoa obrazovanja između žena i muškaraca je manje izražena nego različitost obrazovne strukture po područjima kod stanovnika oba pola.

Ključne reči: rodna neravnopravnost, demografske strukture, Beograd, popis 2002.

Ankica Kuburović

Gender Inequality on the Example of Socio-Demographic Structures of Belgrade Population

S u m m a r y

An analysis of demographic characteristics from the gender perspective represents a contribution to enlightening the social relations between female and male population in Belgrade. Gender specificity and explicitness of socio-demographic structures indicate to different positions and statuses of the female and male populations.

There are more females than men in the total population of the capital city of Serbia. The sex imbalance of age groups is determined by gender differences in the number of born boys and girls, in migration characteristics and in the level of mortality. The male population is greater in the age group up to 20 years old, while the female population is more numerous among the middle-aged and older generations.

Gender differences in marital structure, level of education and economic activities cannot be reduced only to demographic limits. A larger rate of married persons among the males in relation to female population is determined by the different behavior in view of remarriage in case of divorce or death of partner. Women are widowed or divorced more often than men, which can be interpreted as a less favorable position in everyday functioning, especially when the women have small or school-age children, as well as in the case of older women. Gender differences in the level of education of Belgrade population are not exceptionally pronounced and are a consequence of unfavorable positions of older women to a certain degree. Differences in economic activity, among other things, are determined by uneven utilization of female and male work force. The rate of economic activity is greater in the male population, and the coefficient of economic dependency in the female population. The gender difference in the rate of supported persons among the work capable population increases the unfavorable social position of women.

The characteristics of socio-demographic structures of female and male population of the city of Belgrade vary by areas. The manifestation of gender differences can be connected with demographic and sociological specificities of the proper and wider city region. The rate of divorced women in Belgrade proper is especially marked as well as the rate of supported persons in the female population in Belgrade suburbs. Imbalance in the education level between women and men is less distinct than the differences in educational structures by regions with population of both sexes.

Key words: gender inequality, demographic structures, Belgrade, 2002 census